

Knjižnica časopisa „Naprej!“ v Idriji.



V. zvezek.

Temeljna načela socialne demokracije.

(Erfurtski program.)

I. del.

Kdo uničuje proizvodnjanje v malem?

Napisal
Karol Kautský.

Poslovenil po 8. izdaji
Anton Kristan.

Cena 30 vinarjev.

Idrija 1908.

Založila in izdala založba časopisa „Naprej!“

Tiskal Iv. Pr. Lampret v Kranju.

Vsebina:

	Stran
1. Uvod	III
2. Predgovor k peti izdaji	IX
3. Proizvajanje v malem in zasebna last	1
4. Blago in kapital	7
5. Kapitalistični način proizvodnje	13
6. Smrtna borba proizvodnje v malem	21



Uvod.

Prigodom diskusij, ki so se vršile o načrtu novega programa socialno-demokratske stranke, predlagal sem v časopisu «Neue Zeit», naj se napiše popularna razlaga k programu, ki bo kratke, gole stavke na široko izvela, utemeljila in pojasnila.

Ko so pa mene pozvali, naj svoj predlog sam izvršim, sem šel takoj na delo, ali uvidel sem, da je nemogoče v okvirju kakenga manifesta podati, kakor sem nameraval, obširno in splošno umevno razlago vseh načel, ki bi naj pri ocenjevanju naše stranke prišla v poštev. Moral bi se omejiti na to, da bi jih le na kratko naznačil, in v najboljšem slučaju bi mogel podati uboren posnetek komunističnega manifesta, ki bi istotako kot ta za svoje porazumevanje še potreboval precej gospodarskega in zgodovinskega začetnega znanja.

Ali bi se pa moral omejiti na razlaganje nekaj malo glavnih stavkov kakor sem to storil v brošuri, ki izide na svetlo istočasno s to knjižico.

Seveda ta brošura ne odgovarja svrhi, ki jo je imel moj predlog. Poleg kratkih brošur, ki naj široke množice opozorijo na naša stremljenja, potrebujemo tudi neke vrste katehizma socialne demokracije, navodila za vse one, ki hočejo njeno mišljenje bližje spoznati, kakor tudi navodilo za agitacijo, ki hoče druge v to mišljenje uvesti. Takšne knjige manjka doslej v naši književnosti. Vsa dela nemške socialistične literature, ki presegajo obseg brošure, so le monografije, ki obravnavajo le eno ali drugo stran, nikoli pa ne vseh strani modernega socializma. Seveda je ta literatura tako obsežna, da omogoča vsestransko porazumevanje naših načel. Kdor je bral in razumel Marxov »Kapital«, Engelsove spise »Položaj delavskega razreda na Angleškem«, »Razvoj socializma od utopije k vedi«, »Postanek rodbine, zasebne lasti in države«, potem Beblovo »Ženo in socializem« kakor tudi končno že omenjeni »Komunistični manifest«, katerega misli se vijejo kot rdeča nit v vseh delih, — ta je gotovo v stanu porazumeti vsestransko mišljenje modernega socializma.

Vseh teh knjig pa, zlasti »Kapitala« ne more vsakdo brati, in doslej je manjkalo zveze med brošuricami in specialnimi deli socialistične literature, manjkalo je spisa, ki

bi popularno in vendar temeljito razjasnjeval utemeljeval v celoti vsa načela socialne demokracije.

Knjiga, ki leži pred nami, poskuša zamašiti to vrzel. Na podlagi Erfurtskega programa hoče pokazati na splošno razumevni način vsako stran socialističnega mišljenja, ki je bistveno pomembna za porazumevanje socialne demokracije. Samoobsebi je umevno, da se tu ne gre za sistematično, znanstveno ustanovitev, ampak v prvi vrsti za to, da se pridobi razumevanje za praktično delavnost socialne demokracije. Zato se dotikam splošnih, temeljnih teorij le bolj na kratko, podani so le rezultati preiskovanja brez utemeljitve in razjasnitve. Podrobneje razlagati te teorije je stvar specialnih studij. Nasprotno pa temeljitejše obravnavam celo vrsto bližje se nahajajočih vprašanj, o katerih se momentano živahnejše razpravlja, kakor n. pr. o propadanju proizvodnje v malem, o kartelih, o nadprodukciji, o razmerju delavskega razreda k politični in strokovni delavnosti i. t. d., zlasti pa o vprašanju «države prihodnosti».

V celoti podaja ta knjiga že po svoji osnovi le pregled idej, ki so že vložene v temeljnih delih socialno-demokratske literature. In baš ta obsežna osnova je povzročila, da je bilo potreba dotakniti se delokrogov,

katerih naša strankarska literatura ali še sploh ni obravnavala ali pa ne v tej zvezi, kakor tu.

Upamo, da ne bodo v ti knjigi le oni, ki še ne poznajo naše stranke, našli marsikovo misel, ampak tudi oni, ki poznajo literaturo.

končuje izpolnujem prijetno dolžnost, da tem mestu zahvaljujem ljubemu prijatelju in sodelavniku Edvardu Bernsteinu, pospeševal s svojimi nasveti in s kritičnim pregledovanjem manuskripta poleg tega tudi marsikatero drugo moje delo.

Stuttgart, v juniju 1892.

K. Kautsky.

Predgovor k peti izdaji.

Pred dvanajstimi leti je izšla prva izdaja te knjige. Od tedaj pa se je mnogo izpremenilo i v glavah i v stvareh, tako da je nastalo tuintam v socialni demokraciji vprašanje, če ni postal njen program in za to tudi ta komentar že prestar in z dejstvi nezdružljiv.

Ni dvoma, da so prejšnje izdaje te knjige v mnogih točkah zastarele iz formalnih vzrokov, ker se opirajo na material, ki so ga prehitela že nova dejstva in nova poročila. Zlasti so v tem zastarele, ker datirajo statistični podatki iz poklicnega štetja iz l. 1882., ki pa so sedaj potisnjene popolnoma v ozadje z onimi iz l. 1895. Jaz sem v novi izdaji zamenjal stare številke z novimi.

Pa baje niso le podatki za socialistično mišlje zastareli, ampak da je tudi to mišljenje samo popolnoma zastarelo in nepravilno, tako da se zahteva za socialno demokracijo temeljno izpremembo njenega programa.

Jaz sem tudi v tem oziru to knjigo natančno pregledal, ali našel nisem nič takega, kar bi bilo vredno izpremeniti, razven v eni točki, o koji bom še govoril. Vse kritike «osiromaševalne» — in «katastrofne teorije» (der Verelendigungs- und Katastrophen-theorie) me niso napotile, da bi le eno črko, v tem izpremenil, zlasti zato ne, ker se ne govori v moji knjigi niti o eni, niti o drugi teh teorij. To so teorije, ki so se iznašle v Erfurtskem programu nekaj let potem, ko je bil spisan, kljub vsem protestom.

Ali baš ob času postanka Erfurtskega programa je bila verjetnost veliko večja nego je danes, da bo proletarijat v mnogih deželah zadobil politično moč brez katastrofe n. pr. v Angliji. Marx je sam priznaval za Anglijo mogočnost mirnega razvoja. Če pa ni veroval na tako mogočnost za države evropske kopne zemlje, ni bila vzrok temu kakšna posebna katastrofna teorija, ampak pogled v posebni značaj državne moči na kopnem Evrope. S tem pa še ni bila dana nobena katastrofna teorija, ravno tako kakor ni še dejstvo, s katerim se konstatira bližanje nevihte, teorija nevihte.

Ker razvija moja knjiga le načelne osnove socialne-demokracije in ne osnov njene taktike za posamezne slučaje, nisem imel prav

nič vzroka tu postavljati katastrofne teorije in se zanjo potegovati.

In ravno tako malo je bila moja dolžnost razvijati osiromaševalno teorijo.

Ob času, ko se je sestavljal Erfurtski program, so bili konsekvantni marxisti že davno enih mislij, da ne bo emancipirala proletarijata naraščajoča revščina, ampak naraščajoče razredno nasprotstvo in iz tega izhajajoči razredni boj proletarijata samega. Baš v tem, da je teorija razrednega boja nadvladala teorijo osiromašenja mas, ki je lastna predmarxističnemu socializmu, smo videli eden največjih uspehov marxizma. Spoznanje, da ima kapital od prirode potrebno tendenco, razmnoževati revščino, izkoriščevanje in pritisk je bilo iz tega stališča važno, ker je ta tendenca omogočila porazumeti potrebo neprestanega razširjenja in poostrenja razrednega boja. Nikomur pa ni prišlo na misel, da bi iz tega sklepal naraščajoče propadanje in pokvarjenost proletarijata.

Osiromaševalna teorija ne igra v tej knjigi o Erfurtskem programu nobene vloge. Zato nisem potreboval radi nje, kakor tudi ne radi katastrofne teorije, »revidovati« nobenega stavka.

Poleg teh dveh teorij se je živahno dvomilo še o eni teoriji, katero je pa Marx re-

postavil, namreč o njegovi teoriji kriz. Ta teorija je bila sezidana na izkušnjah pol stoletja. Daljše izkušnje, ki so sledile njenemu porodu, so jo jasno in določno potrdile. Kar je bila ta teorija l. 1898. proglašena za napačno, ker so se pojavila tri, piši in reci: tri leta prosperitete. Ako bi bila takrat nemški socialni demokraciji ta kritika imponirala in bi bila revidirala o krizah obravnavajoči odstavek Erfurtskega programa, nastala bi ji bila potem po dveh letih prijetna naloga, ta odstavek zopet revidirati. Kdor enkrat takim kratkovidnim kritikam, ki niso praviloma nič drugega nego momentana razpoloženja in misli, dovoli smerodajni vpliv na prepričanje in program, ta bo odslej vedno revidiral in bo le igrača v rokah dogodljajev, namesto, da bi jih obvladal pregleduje jih z visokega stališča ter jih podrejajoč svojim velikim, nepremakljivim ciljem, ki jih ima trdno pred očmi.

Le v eni točki sem moral nekaj v prejšnjih izdajah povedanega omejiti: o pričakovanih glede nazadovanja malih gospodarstev na kmetiji. Razpad kmetiškega malega gospodarstva gre v zadnjih dveh desetletjih bolj pomalem nego poprej, mestoma si celo malo kmetiško gospodarstvo pridobiva tal. To l. 1892. ni bilo še tako jasno videti. In tu

sem se moral sedaj bolj rezervirano izraziti kot tedaj.

In to je pa tudi vse. Ni pa najmanjšega povoda, da bi se postavila na mesto stare, nova nasprotna tendenca, da mala podjetja izpodrivajo velepodjetja v kmetiškem gospodarstvu. Zato so dosedanje podatki še preneznatni. Ne kažejo na izpremenjeno smer razvoja, ampak na zastanek dosedanjega razvijanja, v kolikor se tiče velikosti podjetij. Izpremembe, ki so se izvršile tekom zadnjih dveh desetletij z ozirom na obseg zemlje v posameznih kategorijah podjetij, so le malo pomembne in ne gredo povsod v enaki smeri. V nekterih pokrajinah nazaduje velepodjetje (proizvajanje na veliko), v drugih napreduje. Pri tem pa je doba, v kateri se opaža zastanek, še prekratka, da bi smeli iz tako malo značilnih dejstev sklepati kaj takega, kar bi prevrglo izkušnje celega stoletja. Ako bi se zapeljali ter prehitro sklepali, potem bi se nam v agrarnem vprašanju prav tako godilo kot se godi mnogemu revizionistu pri krizah.

Končno se pa mora omeniti, da ni s koncentracijo kapitala, kakor jo je Marx razumel, združljiv ne le nadaljni razvoj, ampak celo neko gotovo naraščanje proizvodnje v malem (malega podjetja) v posameznih pro-

izvajalnih panogah, in ne-le v poljedelstvu, ampak tudi v obrti in v trgovini. In če se ravno v zmislu Marxove dialektike misli, se bo to naraščanje lahko razumelo.

Vsaka tendenca rodi protitendence ki gredo za tem, da ono odpravijo. Ali tudi tam kjer se jim to posreči, ne povzroče s tem le povrnitve v ono stanje, kakršno je bilo pred gospodstvom odpravljene tendence, temveč celo rode nekaj čisto novega.

Tako rodi na primer revščina, katero povzroča kapitalizem proletarijatu, njegov boj proti revščini. Tam pa, kjer je proletarski razredni boj dosti močan, da zavrne po kapitalu povzročeno revščino, ni ta rezultat kakšna predkapitalistična delavska idila. In tam, kjer stremljenjuje na drugi strani zopet težnjo po organiziranju podjetnikov. Kjer pa stopi delavska organizacija nasproti zvezi podjetnikov, se zdi, da je staro razmerje moči med posameznim delavcem in posameznim kapitalistom, rodi to stremljenje na drugi strani zopet težnjo po organiziranju podjetnikov. Kjer pa stopi delavska organizacija nasproti zvezi podjetnikov, se zdi, da je staro razmerje moči med posameznim delavcem in posameznim podjetnikom zopet obnovljeno. V resnici pa je novo razmerje moči vendar nekaj čisto drugega. Kakorkoli močni morejo postati kapitalisti vsled svojih organizacij tako pa vendar ne sme več

ravnati organizacija podjetnikov z organizacijo proletarcev, kakor je delal posamezni kapitalist s posameznim delavcem. In tako zavest kakor taktika organiziranih delavcev sta na vsak način drugačni kot pri posameznem delavcu.

Enak dialektični proces tudi povzroči, da more nastati iz same koncentracije kapitala zopet pomnožitev proizvodjanja v malem. Ali novo proizvodjanje v malem je povsem drugo kot staro, ima s tem le zunanje strani skupne, ekonomično in politično pa igra povsem drugo ulogo!

Koncentracija kapitala pa, kakor znano, po Marxovem nazoru ne vodi le v smrt preostalega, samostojnega proizvodjanja v malem, ki obstoji v bistvu brez trajnega meznega dela, ampak pomnožuje tudi rezervno armado delavskih močij. Veliko več delavskih sil poda trgu, nego jih ta more absorbirati. Vendar pa ni bolj napačne trditve nego ta, da sestoji vsa rezervna armada iz brezposelnih delavcev. Ravno nasprotno je prav, brezposelni so le mal delek, samo njeni najvišji in najnižji sloji — tu so sprideni proletarci (tzv. lumpen-proletarijat), lenuhi, ki se ne boje brezposelnosti, tam pa organizirana delavska aristokracija, katere organizacija je dovolj močna, da svoje brezposelne člane določeno dobo

vzdržuje in podpira. 'Veliki srednji sloj onih, ki iščejo dela, pa ne najdejo takšnega, ki bi odgovarjalo njihovim sposobnostim, je prisiljen poprijeti se drugih potij, da dobi za delo denarja. Edina pot pa, da se kaj zasluži, je delo v lastnem malem podjetju — zadružno podjetje še ne prihaja v poštev kot gromadni pojav.

Čim hitrejša se je koncentriral kapital, čim hitreje se je uničevalo privatno proizvodjanje v malem, tem večja je bila težnja prostih delavskih močij, da si ustanove ali obdrže mala svoja podjetja. Odpravi proizvodjanja v malem na eni strani je sledilo njegovo razširjenje na drugi strani.

Koncentracija kapitala odstranjuje v Nemčiji proizvodjanje v malem najhitreje v industriji svetilnih snovi, v kateri je od 1882—1895. propalo 25% malih podjetij, v industriji kamna in zemlje (propad za 24%), v rudarstvu in plavžarstvu (za 34%) in v tekstilni industriji (za 42%).

Isti razvoj pa je razmnožil mala podjetja v trgovini za 39%, v zavarovalni obrti za 60%, v prenočevališki in gostilničarski za 35%. Pri izdelovanju tobaka in cigar so se pomnožila mala podjetja od 5465 na 9708 — torej za 78%, v krošnjarstvu pa od 202.709 na 312.059 — torej za 54%.

Pri kmetiji pa so se poljedelska podjetja pod 2 ha pomnožila le za 5·8⁰/₀ in ona od 2—5 ha le za 3·5⁰/₀. Če bi se šlo samo za statistične številke, moglo bi se za trgovino, gostilničarstvo, za izdelovanje tobaka in še za par manjših obrtij proglašiti temeljni stavek, da za nje zakon koncentracije kapitala ne velja. In vendar vemo prav natanko, da je ta zakon tudi tod v veljavi.

Toda novo proizvajanje v malem (nova mala podjetja), ki prihaja iz koncentracije kapitala — to so domači delavci, krošnarji, mali kmetje — je seve popolnoma drugačno kot ono, koje je koncentracija kapitala odstranila. Ta so imela svoj temelj v zasebnem lastništvu proizvajalnih sredstev, ki so bila prosta last svojih posestnikov; novemu proizvajanju v malem (novim malim podjetjem) pa posoja proizvajalna sredstva kapital, s čimur si jih napravi podložne — mali kmet obdeluje v najem prevzeto zemljo ali pa zadolženo posestvo, delavec v domači industriji dobi od založnika (zakladalca) surovine, gostilničar toči le najračun pivovarne, krošnar ali pa branjevec pa prodajata blago, koje dobita na upanje (kredit).

Staro proizvajanje v malem je tvorilo srednji stan; lastnik starega malega podjetja je stal med kapitalistom in med meznim

delavcem — pol kapitalista, pol mezdnega delavca je bil.

Posestnik novega malega podjetja stoji pa pod meznim delavcem; težje se brani kot ta, njegovo življenje je čisto slabše njegov delavnik je daljši, njegova žena in otroci so vse bolj izkoriščani. Novo proizvajanje v malem že tvori zanj pozicijo, v katero pade — poleg že palih samostojnih posestnikov malih podjetij.

Staro proizvajanje, ki je bilo vsled koncentracije kapitala odstranjeno, je tvorilo konkurenta kapitalu; posameznemu kapitalistu je stalo sovražno nasproti kot član enakega razreda samostojnih proizvajalcev. Novo proizvajanje v malem pa tvori izkoriščevalni objekt kapitala in kot rezerva delavskih moči velepodjetja je pogoj njegovemu procvitu. Kapitalistu stoji sovražno nasproti ne kot član enakega razreda, ampak kot član drugega, po kapitalu izkoriščevanega in potlačevanega razreda, t. j. proletarijata.

Kapitalistično velepodjetje se ne more razvijati, če mu ne stoji na razpolago rezerva delavnih moči, ki na eni strani niža mezo uslužbenih meznih delavcev, na drugi strani pa dovoljuje kapitalu, da izkoristi vsako konjunkturo in da razširi od časa do časa produkcijo

skokoma s tem, da pomnoži hitro stare delavske moči z novimi.

Te rezerve mu ne proža v taki meri truma brezposelnih, ampak nova vrsta, lahko rečemo, proletariziranih malih podjetij. Le v razmeroma malo vrstah dela je bila doslej zadostna daljša brezposelna podpora mogoča. Množica onih, ki so daljši čas brez posla, propade, odvadi se dela in je neporabna za izkoriščanje po kapitalu. Vse drugače pa je z delavci in posestniki proletariziranih malih podjetij. Ti so vedno pripravljeni, da stopijo v industijo, kakor hitro dobe kako vrednejše delo, in ti stopijo v industrijo z vso deloljubnostjo, z vso znajdenostjo in vso pokornostjo, katero poraja proletarizirano malo podjetje.

Kakor hitro se začuti dalje trajajoča era prosperitete, zapuste premnogi delavci selskih in mestnih malih podjetij svoje dosedanje delo ter se obrnejo k velepodjetju. Posestnik malega podjetja je sam, zlasti na kmetiji, prečesto preveč privezan nanj, da bi se istotako brez daljših pomislekov obrnil k velepodjetju. Pošlje pa mu svoje najenergičnejše in najinteligentnejše rodbinske člane, tako da delajo v malem podjetju le še starci in otroci, da s tem malo podjetje najjasnejše kaže

svojo novo funkcijo v kapitalistični eri, ko producira nove delavce in shranjuje one, ki so postali odveč.

Ne-le industrielno, marveč tudi poljedelsko proizvodnjanje na veliko, potrebuje čimdalje bolj one rezervne armade, ki mu jo daje proizvodnjanje v malem; da, celo poljedelsko proizvodnjanje na veliko je potrebuje še bolj kot industrielno. Ena onih okolnosti, ki ga stiska v nasprotju s poslednjimi, prihaja od tod, ker izpreminja nova tehnika, zlasti razdelitev dela in uvedba strojev, poljedelstvo povsod tam, kjer se po kapitalistiško obdeluje, čimdalje bolj v sezonsko delo, ki v gotovih dobah potrebuje večjih delavskih mas, v gotovih pa zopet le malo. Odtod je torej pri veleposestnikih potreba po delavcih, ki bi bila pa še večja brez rezerv iz male kmetije, zlasti na vzhodu Nemčije in onstran njenih mej, odkoder prihajajo v velepodjetja vsako leto željno pričakovane delavske moči kot potovalni delavci. Brez tega prebitka delavskih močij, ki jih dajo mali kmetje, bi bilo poljedelsko proizvodnjanje na veliko v Nemčiji še v veliko večji stiski nego je. V toliko je torej pri današnji organizaciji produkcije proizvodnjanje v malem za napredek poljedelstva neizogibno potrebno; ne kot tehnično premočnejši konkurent velepodjetja, ampak kot

najbolj zanesljiv in najbolj izdaten liferant proletarcev za veleposestvo. Veleposestvo izkuša celo samo umetno ustvarjati mala podjetja, da bi moglo dobivati še več proletarcev.

Tako vidimo, da koncentracija kapitala sama zopet rodi in pospešuje potrebo po pomnožitvi malih podjetij.

Ali je pa s tem Erfurtski program priveden ad absurdum, ker govori o neizogibnem propadu proizvodnje v malem? Ne in ne! On obravnava le propad onega proizvodnje v malem, »čegar podlaga je zasebno lastništvo delavčevo nad proizvodjalnimi sredstvi«.

To pa ne velja, kakor smo videli, za novo proizvodnjo v malem, čegar najvažnejša produkcijska sredstva ima baš kapital v posesti. To novo proizvodnjo v malem je povsem proletarska tvorba katera svojci izgubljajo tem dalje bolj interes na zasebnem lastništvu proizvodjalnih sredstev, čimdalje bolj prihajajo v enako razredno nasprotstvo kot mezdni proletarijat. Ako je staro proizvodnjo v malem tvorilo najtrdnjšo trdnjavo zasebnega lastništva proizvodjalnih sredstev in s tem kapitalizma, tvori novo element proletarskega nasprotstva proti temu

zasebnemu lastništvu in s tem tudi proti kapitalu.

Ker so v novem proizvodjanju v malem delujoči delavci bolj izolirani, potlačeni in bolj preobloženi z delom kakor delavci v velepodjetju (v veleproizvajanju), ker jim njihovo gospodarsko stališče ni tako enostavno in jasno, kakor pravim mezdnim delavcem, zato jih je veliko težje organizirati ter jih pripraviti do tega, da bi se zavedali svojega položaja.

Delavci v novem proizvodjanju v malem morejo, če nanese prilika celo zadrževati kot stavkokazi in konservativni volilci emancipacijski boj proletarijata, nikjer pa ne morejo več tvoriti elementa, na katerem bi mogel kapital trajno ustanoviti svoje gospodstvo. Prej ali slej jih poženo razredni interesi na stran bojujočega se delavstva.

Staro, iz zlate dobe rokodelstva podedovano, proizvodjanje v malem je tvorilo eden izmed najtrdnjših in najpotrebnejših temeljev družbe svoje dobe. Novo proletarizirano proizvodjanje v malem tvori pa družabne odpadke, ki so pri danih družabnih razmerah istotako neizogibni kot zločin in prostitucija, ki pa morejo biti prav tako malo zdrav temelj družbe kot sta ta dva.

Novo proizvodjanje v malem bo vedno bolj parazitovska tvorba, pripomoč v potrebi, ki le družbo obremenjuje in katere se od nje živeči sloji radi in lahko odkrižajo, kakor hitro se jim le nudi prilika. Že danes vidimo, kako se pri vsaki prosperitetni dobi trumoma zapuščajo mala podjetja, kakor na deželi tako v mestih. Kakor hitro pa si bode proletarijat osvojil politično moč in možnost, vso produkcijo po svojih interesih urediti, bo moral v prvi vrsti skušati odpraviti industrielno rezervno armado. In to bo privedlo do brzega opustošenja malih podjetij (proizvajanje v malem) v večini panog industrije, trgovine in kmetije.

Ni pa bolj napačnega umevanja kot to, da je socialistično proizvodjanje šele takrat mogoče, ko bodo vsa mala podjetja (vsa proizvodjanja v malem) izginila. Potem bi res ne bilo nikoli mogoče, ker koncentracija kapitala ne bode pustila nikoli, da bi proizvodjanje v malem popolnoma izginilo, ampak bo prečesto na mesto starega postavila novo. Odprava teh novih, parazitično-proletarskih malih podjetij bo šele omogočena z uvedbo socialističnega proizvodjanja. To je predpogoj, ne pa posledica popolnega izginjenja proizvodjanja v malem iz vseh gospodarskih poljev, na katerih je postalo tehnično odveč.

Predpogoj socializma ni popolno izginjenje proizvodjanja v malem iz statistike proizvodjanja, ampak to, da se ga izloči iz proizvodjalnih procesov, ki ovladujejo družabno življenje, da se te spravi pod oblast kapitala, ki monopolizira proizvodjalna sredstva in vse koristi njihove naraščajoče izpopolnitve. Da ti predpogoji socializma najrapidnejše rastejo, to more z rokami že prijeti danes celo socialni in politični slepec.

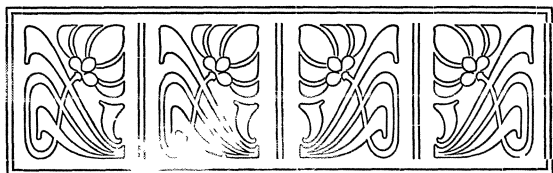
V tem zmislu je razumeti v Erfurtski program vsprejeti nauk marxisma o koncentraciji kapitala. Ako se ga tako razume, potem ni ta princip nikjer v nasprotstvu z pravimi dejstvi, on celo proža mogočnost, da se jih popolnoma razumejo. Tako v ti točki, kakor tudi v nobeni drugi, katerim je »kritični socializem«¹ prigovarjal, ne potrebuje principi del Erfurskega programa nikakšne revizije.

Ni samohvala, če sem to izpregovoril, ker Erfurtski program ni izključno le moje delo. Res je, da je bil sestavljen program na podlagi načrta, ki sem ga jaz predložil. Ali erfurtska programna komisija je ta načrt bistveno razširila. V načrtu samem pa so bili oni stavki, ki so pozneje vzbudili največ diskusij, vzeti doslovno iz Marxovega dela »Kapital«, splošni del programa samega pa je le

parafraza znanega odstavka «O zgodovinski tendenci kapitalistične akumulacije» v «Kapitalu». Baš v tem vidim, da tiči moč Erfurtskega programa in njegove zmožnosti kljubovati proti izpreminjajočim se modam. Dokler se ne posreči na mesto «Kapitala» postaviti drugega teoretičnega utemeljenja socializma, toliko časa ne bo potreboval Erfurtski program revizije svojih principov.

Berlin-Friedenau, v maju 1904.

R. Kautsky.



Proizvajanje v malem in zasebna last.

Program, kateri je nemška socijalna demokracija sprejela na strankarskem zboru v Erfurtu (vršečem se od 14. do 20. okt. 1891.), je razdeljen v dva dela, in sicer: v splošni, teoretični del, ki obravnava načela in končni cilj socialne demokracije, in v praktični del, ki obsega zahteve, ki jih socialna demokracija kot praktična stranka postavlja napram današnji družbi in današnji državi v dosego svojega končnega cilja.

Mi se bomo pečali tu le s prvim splošnim delom, ki je zopet razdeljen na troje: 1. prvi del riše današnjo družbo in njen razvoj; 2. opisuje končni cilj socialne demokracije in 3. sredstva, ki morejo in tudi morajo privedi k temu cilju.

Prvi del tvorijo ti le štirje odstavki:

«Gospodarski razvoj meščanske družbe vodi proizvodnjo v malem brezpogojno v

propad. Podlaga proizvodjanja v malem je zasebna last delavčeva nad izdelovalnimi sredstvi. Gospodarski razvoj odvzema delavcu izdelovalna (proizvajalna) sredstva in vstvarja iz njega brezposestnega proletarca. Nasproti temu pa postajajo izdelovalna sredstva monopol razmeroma malega števila kapitalistov in veleposestnikov.

Obenem s tem monopoliziranjem proizvodjalnih sredstev uničujejo maloobratna podjetja veleobratna. Orodje se razvija v stroj, in človeško delo proizvaja ogromno.

Vse koristi teh izprememb monopolizirajo pa zasé kapitalisti in veleposestniki. Za proletarijat in za propadajoče srednje razrede — za male obrtnike in kmete — pomenijo le naraščajočo negotovost eksistence, bedo, uničevanje, zaslužnjevanje, ponižanje in izkoriščanje.

Vedno večje in večje je število proletarcev, vedno večja in ogromnejša je armada nadpotrebni delavcev, vedno ostrejša postaja nasprotje med izkoriščevanci in izkoriščevalci in vedno ogorčenejši je razredni boj med buržoazijo in proletarijatom, ki razdeljuje moderno družbo v dva sovražna tabora, in ki je skupni znak vseh industrijalnih deželâ

Nasprotstva med posedujočimi in neposedujočimi pa še razširjujejo krize, katere pro-

vzroča kapitalistični način proizvodjanja; te krize so vedno obsežnejše, delujejo vedno bolj uničujoče ter ustvarjajo splošno negotovost kot normalno stanje družbe. S tem dokazujejo jasno, da so proizvodjalne moči prerasle današnji družbi čez glavo in da zasebne lasti proizvodjalnih sredstev ne moremo smotreno uporabljati in popolnoma razvijati.»

Takoj v prvem stavku srečamo pomenljivo besedo: «gospodarski razvoj». Ta beseda nas vodi takoj k jedru socialno-demokratskega načina mišljenja.

Marsikdo mēni, da je izrekel nekaj prav zelo modrega, ko je proglasil napram nam: «Nič ni novega pod solncem. Tako kot danes je bilo vedno in bode vedno.» Pa ni bolj nepravilne in bolj neumne trditve! Novejša veda nam pokazuje, da ni nikjer miru in da je, kakor v družbi, tako v naravi opaziti neprestano razvijanje.

Mi vemo danes, da je prvotno človek živel kot zver, zbirajoč to, kar mu je narava prostovoljno dala. Ali on je iznašel eno orožje za drugim, eno orodje za drugim, vedno dovršenejša in dovršenejša. Postal je ribič, lovec, pastir in končno stalno naseljeni kmet in obrtnik. Razvoj je bil vedno naglejši, hitrejši, in danes v stoletju pare in elektrike se je tako znagil, da ga moremo zasledovati s svo-

jimi lastnimi očmi, kar primerjati se ne da z nekdanjo dobo. In še vedno se nahajajo ljudje, ki z učenim obrazom razlagajo, da ni nič novega pod solncem!

Način, na kakoršen ljudje pridobivajo življenjske potrebščine ter na kakoršen izdelujejo in ta namen potrebno imetje, je odvisen od njihovega orodja, od njihovih surovin, s kratka od sredstev, ki jih imajo za proizvodnjo, torej od izdelovalnih sredstev. Ljudje pa niso nikoli proizvajali vsak zase, ampak vedno v večjih ali manjših družbah, katerih tedanja oblika je bila vedno odvisna od načina izdelovanja.

Razvoju proizvodnje odgovarja torej razvoj družbe.

Oblike družbe in vzajemne razmere njenih članov so ozko združene z oblikami lastništva, kakoršne družba priznava in vzdržuje. Z razvojem proizvodnje se razvija roko v roki tudi lastništvo.

Primer pojasni to najboljše. Vzemimo ga iz kmetiškega gospodarstva.

Redno kmetiško gospodarstvo ima dvoje delokrogov (področij): živinorejo in poljedelstvo. Pri živinoreji je vladalo pri nas do XVIII. stoletja, na več krajih vlada pa še sedaj, pašno gospodarstvo. Temu pašnemu gospodarstvu pogoj pa je: skupno last-

ništvo zemlje. Bilo bi nezmislno, ako bi hotel vsak kmetič zasé vsak košček paše obdati s plotom in si za nekoliko svojih kosov živine vzdrževati svojega pastirja i. t. d. Zato se drži kmet povsod, kjer je pašno gospodarstvo, z največjo žilavostjo občinske (skupne) paše in skupnega pastirja.

Drugače je v poljedelstvu, ako se dela z navadnimi orodji kmetiškega gospodarstva, brez strojev. Skupno delo vseh občinarjev na vseh poljih kmetiške občine pri takih razmerah ni niti potrebno, ni niti ugodno za obdelovanje. Orodja kmetiškega gospodarstva zahtevajo, da obdeluje posameznik z nekoliko svojih tovarišev (torej s svojo rodbino) manjši del zemlje zasé. Kmet obdeluje pri teh razmerah zemljo tem skrbnejše, čim svobodnejše vlada s svojim zemljiščem in čim popolnejše dobi plod svojega dela. Poljedelstvo vodi v svojih početkih k proizvajanju v malem, to pa zahteva zasebnega lastništva proizvajalnih sredstev, da se more svobodno razvijati.

Pri starih Nemcih n. pr. vidimo skupno lastništvo zemlje, dokler so se v glavnem pečali s pastirstvom (in lovom). Skupno lastništvo pa je izginjalo pred zasebnim lastništvom, ko se je pojavljalo malo kmetiško gospodarstvo. Končno pa se je nadomestilo pašno gospodarstvo s hlevnim gospodarstvom,

in s tem je bil napravljen konec skupnemu lastništvu na kmetiji.

Tako je vsled napredka v kmetiškem gospodarstvu pod uplivom gospodarskega razvoja postal iz kmeta - komunista fanatik zasebnega lastništva.

Kar velja za malega kmeta, velja tudi za rokodelca. Rokodelstvo ne zahteva skupnega dela večjega števila delavcev. Vsak delavec v rokodelstvu izdeluje, bodisi zasé čisto sam bodisi pa z enim ali z dvema pomočnikoma, ki spadata v njegovo rodbino, v njegovo domačijo. Kakor v kmetiškem gospodarstvu, tako tudi v rokodelstvu upravlja posamezni delavec ali posamezna rodbina svoj lastni zavod. Torej je v rokodelstvu kakor tudi v mali kmetiji potreba zasebnega lastništva proizvajalnih sredstev in izdelkov, ako hoče popolnoma razvijati svoje proizvodjalne sile. V proizvodjanju v malem je izdelek odvisen od osebe, od zmožnosti, pridnosti in vstrajnosti delavčeve. Potreba je torej, da je izdelek njegova zasebna last. Svoje osebe tudi ne more v proizvodjanju popolnoma uveljaviti, ako ni povsem svoboden in ako ne vlada svobodno nad svojimi izdelovalnimi sredstvi — to je: ako niso ta njegova zasebna last.

To je uvidela socialna demokracija in priznala izrecno v svojem programu: «za-

seбно lastništvo proizvodjalnih sredstev je temelj proizvodjanja v malem.» Pravi pa takoj: «gospodarski razvoj meščanske družbe vodi vsled naravne potrebe proizvodjanje v malem v propad».

Razmotrujmo ta razvoj.

Blago in kapital.

Izhodišče meščanske (buržoazijske) družbe je kmetovalstvo in mala obrt (rokodelstvo).

Kmetiška rodbina si je prvotno vse svoje potrebščine sama preskrbovala. Izdelovala je vsa sredstva za hranjenje, vse orodje, vso obleko za svoje člane, sama si je postavila celo domovanje i. t. d. Proizvajala je baš toliko, kolikor je potrebovala, več ne. Sčasoma pa je vsled napredovanja v kmetovanju dospela tako daleč, da je proizvodjala veliko več nego je sama direktno potrebovala. S tem je prišla v položaj, da je mogla svoje izdelke (pridelke) zamenjavati za take, kakršnih sploh ni izdelovala (oz. pridelovala), oziroma kakršnih ni prav znala popolnoma izdelovati, n. pr. za nakitje, orodje, orožje i. t. d. Radi zamenjavanja so postali ti izdelki blago.

Blago je izdelek, ki se ne uporabi v oni obrti, v kateri je bil izdelan, ampak ki je določen v zamenjavanje za izdelek druge obrti.

Pšenica, ki jo je kmet posejal, oplel in požel za svojo lastno porabo, ni blago — to je še-le ona pšenica, ki se je pridelala za prodajo. Prodajati pomeni zamenjavati eno blago za drugo blago, in to za takšno, katero ima vsakdo rad, in ki postaja s tem denar, n. pr. **zlato**.

Kmet je postal — kakor vidimo — z gospodarskim razvojem izdelovatelj blaga. Rokodelec v samostojni mali obrtniji je izdelovatelj že od početka. Ta ne prodaja le tega, kar preveč izdeli, ampak izdeluje le za prodajo.

Proizvajanje blaga pa zahteva dvoje: prvič, da se ne proizvaja v vseh obrtih eno in isto, temveč da je nastopila v družbi delitev dela, drugič: da zamenjevalci prosto razpolagajo z izdelki, katere zamenjujejo, da so ti njih zasebna last.

Čim bolj se razvija delitev dela v posamezna področja, čim večji obseg zadobiva zasebno lastništvo, tem bolj gineva proizvodnja za lastno porabo, ker ga izpodriva prodajanje blaga.

Delitev dela vodi končno k temu, da postaja tudi prodajanje in kupovanje posebna obrt, kateri se posveča posebna vrsta ljudi, ki jih nazivljamo **trgovce**.

Njihovi dohodki prihajajo iz tega, ker po ceni kupujejo in drago prodajajo. S tem seveda ni rečeno, da morejo trgovci cene blaga prostovoljno določevati. Cena blaga je odvisna v zadnji vrsti od svoje menjalne vrednosti. Vrednost blaga določa na sploh tista množina dela, ki je bila potrebna k proizvodnji. Cene blaga pa se skoro nikoli ne vjemajo natančno z svojo vrednostjo, določajo jih razen proizvodjalnih razmer tudi tržne razmere, predvsem povpraševanje in ponujanje — koliko je namreč izdelanega blaga na prodaj in koliko se ga hoče. Pa tudi cena je podvržena še gotovim zakonom. Je namreč na določenih mestih in v določenih dobah določena. Ako hoče trgovec doseči večjih cen pri prodajanju nego so bile tiste, za katere je kupoval, to je: ako hoče doseči dobiček, doseže ga le na ta način, da kupi blago na pravem mestu in v času, kadar je poceni in prodati ga mora ob času, ko je drago.

Ako kupi kmet ali rokodelc blago, stori zato, ker ga potrebuje za svojo in za svoje družine uporabo kot živlensko ali proizvodjalno sredstvo. Trgovec pa ne kupuje blaga za svojo lastno uporabo, ampak da ga tako porabi, da dobi iz njega dobiček. Blago in denar, kateri se uporablja v to svrhu, imenujemo — kapital.

Nobeno blago pa tudi noben denar samobsebi ni kapital. Gre se le za njih uporabo. Tobak, kateri trgovec kupi, da ga z dobičkom zopet proda, je zanj kapital. Tobak, ki ga pa kupi, da ga sam pokadi, ni zanj kapital.

Prva oblika kapitala je trgovski kapital. Ta je sicer enako star kot je oderuški kapital, katerega dobiček so obresti, ki jih pograbi kapitalist za posojeno blago ali za posojeni denar.

Kapital se tvori na določeni stopinji proizvodnje blaga, seveda na temelju zasebnega lastništva, ki je temelj vsega blagovnega proizvodnje. Zasebno lastništvo pa dobiva pod vplivom kapitala popolnoma novo obliko. Poleg malomeščanske oblike, odgovarjajoče razmeram male obrti, pojavlja se sedaj tudi kapitalistična oblika. Branitelji (zagovorniki) današnjega zasebnega lastništva pokazujejo le na obliko v mali obrti. In vendar bi bili slepi, ko bi danes pregledali kapitalistično obliko zasebnega lastništva.

Na oni stopinji gospodarskega razvoja, o kateri sedaj obravnavamo, ko je kapital le trgovski in oderuški, pojavlja se šele malo znakov te kapitalistične oblike, ali tudi ti so opazanja vredni.

Dohodki kmeta in rokodelca so v dobi gospodarstva male obrti odvisni v prvi vrsti od

njegovega in njegove rodbine značaja, od njegove pridnosti, sposobnosti i. t. d. Množina trgovčevega dobička je pa tem večja, čim več denarja ima, da nakupi blaga, in čim več blaga ima na prodaj. Ako prodam 10 000 funtov tobaka, zaslužim ob enakih razmerah stokrat več nego tedaj, ko morem prodati le 100 funtov. Isto velja za oderuha. Dohodek kapitalista — kakor kapitalista — je odvisen v prvi vrsti od njegovega kapitala.

Delavna moč in zmožnosti posameznikove so omejene; prav tako tudi množina izdelkov, katere more delavec ob določenih razmerah izdelati. Ta ne more prekoračiti določenega razmerja. Denar pa se more gromaditi in gromaditi brez konca in kraja. In čim več ima kdo denarja, tem bolj mu raste, ako ga je porabil kot kapital. Tako je mogoče pridobiti si neizmernih bogastev.

Ali zasebno lastništvo poraja tudi novo možnost. Zasebno lastništvo proizvodnih sredstev pomeni za vsakega pravno možnost, da si jih nabavi, možnost pa je tudi, da jih — to je sredstev za življenje — izgubi, torej da pade v popolno siromaštvo! Oderuški kapital izkorišča pomanjkanje ter ga obenem množi.

Dobiček brez dela — neizmerno bogastvo enih — popolna revščina drugih — to je

kapitalistična oblika zasebnega lastništva. Ta oblika pa ni popolnoma jasna, dokler sta trgovski in oderuški kapital v početkih razvoja. Zlasti najhujša stran, revščina, se pojavlja še slabo, brezposestnost je izjema, ni še stanje velikih vrst ljudi.

Prav tako kot ostali izkoriščevalci, n. pr. v srednjem veku fevdalni posestniki — o katerih sicer tukaj kaj več ne bomo razpravljali — sta tudi trgovec in oderuh na tej stopinji odkazana na to, da mala obrt v mestu in na deželi vz~~gane~~ate in se razvija. Doslej je še veljaven nazor, če ima kmet denar, ima ga cel svet. Trgovina ne uničuje proizvodjanja v malem, ampak je podpira v nekaterih slučajih.

Oderuh izkorišča dolžnika, ali ne hrepeni po njegovem uničenju. Izguba izdelovalnih sredstev ni ob teh razmerah pravičen družabni pojav, ampak posebna nesreča, ki jo je zakrivila nenavadna nezgoda ali neobičajna nezmožnost. Revščina pa se smatra za poskušnjo, poslano od boga, kaznen za lenobo, za lahkomiselnost i. t. d. Ta nazor živi še sedaj v malomeščanskih krogih, in vendar je nastala brezposestnost (siromaštvo) pojav popolnoma druge vrste, nego je bila včasih.

Kapitalistični način proizvodnje.

V srednjem veku se je rokodelstvo v Evropi čim dalje bolj razvijalo; delitev dela v družbi je napredovala — tako se je razdelilo tkalstvo v volnarstvo, platnarstvo in v barhanterijo; in razna opravila, ki so bila nekdanj združena s tkalstvom, so se razvila v posebno obrt, n. pr. suknostrizništvo ali čiščenje sukna. Obenem pa se je razvijala trgovina, zlasti ker so se izboljšala prometna sredstva, glavno vsled tesanja ladij.

Pred štiristo leti je cvetelo rokodelstvo; bila pa je to tudi znamenita doba za trgovino. Odkrili so morsko pot v Indijo, v to bajno deželo, polno neizmernih zakladov, in odkrili so Ameriko z njenimi neizčrpljivimi zalogami srebra in zlata. Bogastva so preplavila Evropo, bogastva, katera so evropski klativitezi v novoodkritih deželah nagražili potom kupčije, goljufije in rop. Največji del teh bogastev je prišel v roke trgovcem, ki so bili v stanu si nabaviti in opremiti ladje ter jih preskrbeti z mnogoštevilnim in močnim moštvom, ki je bilo sila predrzno in brezvestno.

V tem času pa se je porajala tudi moderna država, centralizirana uradniška in vojaška država, najpoprej v obliki absolutne monarhije. Ta država je odgovarjala istotako potrebam povzpenjajočega se kapitalističnega razreda, kakor je potrebovala njegove pomoči. Moderna država, država razvite kapitalistične produkcije ne črpa svojih moči iz osebnih služb, ampak iz denarnih dohodkov. Monarhi so imeli zato dovolj vzroka tiste, ki so prinašali denar v deželo, to je trgovce in kapitaliste, varovati in podpirati. V zahvalo za to varstvo so posojevali kapitalisti vladarjem (monarhom) in državam denar, napravljali so jih s tem za svoje dolžnike, jih narejali od sebe odvisne ter so s tem sedaj šele prav silili državno moč, da je služila kapitalističnim interesom z varstvom in z razširjanjem prometnih potov, s pridobivanjem in vzdrževanjem zamorskih kolonij, z vojnami proti konkurajočim trgovskim državam.

Naši gospodarski abecedniki nam pripovedujejo, da je izvir kapitala v varčevanju. Mi smo se pa naučili spoznavati povsem druge vire kapitala. Največ bogastva kapitalističnih narodov pohaja iz kolonialne politike, to je iz ropanja v tujih deželah, iz pomorskega ropanja, iz kontrabantarije, iz trgovine s sužnji in iz trgovskih vojen. Zgodovina teh

narodov nam podaja sem do naših časov dovolj primerov takšnih metod, kako se kapital «privarči». In državna pomoč se je pokazala kot jako sredstvo za pospeševanje tega «varčevanja».

Nova odkritja in nova morska pota niso prinesla samo velikih bogastev za trgovce, ampak so tudi razširila odjemalski trg za industrijo ob morju se nahajajočih držav, zlasti za industrijo Anglije, ki se je povzpela za gospodarico morja. Rokodelstvo ni bilo več v stanu zadoščati vsem tem, tako naglo in tako silno naraščajočim potrebam trga. Prodaja na veliko je potrebovala proizvodjanja na veliko; veliki trg je potreboval produkcije, ki se je povsem ravnala po njegovih potrebah, to se pravi, ki je bila popolnoma odvisna od trgovcev.

Trgovcem je bilo glavno do tega, da izvajajo razširjenim trgom odgovarjajoče proizvodjanje na veliko sami; oni so imeli tudi potrebna denarna sredstva, da so mogli v potrebnem obsegu nakupiti vse, česar je bilo za proizvodjanje potreba n. pr. surovine, orodja, delavnice, delavno moč — ali odkod jo vzeti? Sužnjev, katere se je moglo poprej kupiti, ni bilo v Evropi nič več. Delavec pa, ki je sam posestnik svojih lastnih proizvodjalnih sredstev, ali ki je član rodbine,

posedujoče potrebna proizvodna sredstva, ne proda svoje delavne moči. Rajši dela zase in za svojo rodbino, da ostane plod njegovega dela njemu samemu ali njegovi rodbini. On proda plod svojega dela, ne pa svoje delavne moči. Bodi tu omenjeno, da se je varovati izraza: prodaja dela. Delo, delavnost se ne more prodati. Beseda delo se pa navadno ne rabi le za označenje delavnosti, ampak tudi za označenje uspeha te delavnosti, t. j. ploda dela in za označenje moči, ki se izraža v delavnosti, t. j. za označenje delavne moči. Uporabljanje besede «delo» v gorenjem pomenu omogoča onim ekonomom, ki hočejo delavce in malomeščanske sloje (male obrtnike) obdržati v nejasnosti o njih razmerah, da zamenjavajo vajo najrazličnejše stvari drugo z drugo in jih med seboj enačijo. Za to je treba tem gospodom dobro na prste gledati.

Pa vrnimo se nazaj k našemu trgovcu, katerega smo zapustili pri iskanju delavcev. Z lastniki malih podjetij in z njihovimi družinami ni nič. Trgovec mora iskati delavce, ki ne posedujejo nobenih proizvodnih sredstev, ki ne posedujejo ničesar drugega kot svoje delavne moči, katero so prisiljeni prodati, da morejo živeti. Kakor smo videli, je razvoj produkcije blaga in zasebnega premoženja

take nemaniče že porodil, kakor smo videli. Spočetka jih je bilo le malo, pa še večina teh, ki niso živeli v družinskem krogu ali v gospodarskih podjetjih je obstajala iz nezmožnih za delo, iz pohabljenec, bolnikov, starčkov ali pa iz lenuhov, potepuhov in sleparjev. Število onih delavcev, ki bi bili neposедуjoči in popolnoma zmožni za delo, je bilo zelo majhno.

Ali dobrotna usoda je že poskrbela, da so postale velike množice delavcev brez posesti in da se jih je vrglo na cesto baš v onem času, ko je bilo največ povpraševanja po brezposestnih delavcih. In bogatim trgovcem jih je potreba bilo le pobrati in uporabljati.

Tudi to je bila posledica proizvodjanja blaga. Razširjanje tržišč za mestno industrijo je vplivalo na kmetiško gospodarstvo. V mestih je raslo povpraševanje (potreba) po živežu, in tudi po surovinah, po lesu, volni, predivu, barvilih i. t. d. In kmetiško proizvodjanje je postajalo čim dalje bolj proizvodjanje blaga, proizvodjanje za prodajo.

Kmet je dobil denar v roke. In to je bila njegova nesreča, kajti to je dražilo grabežljivost njegovih izkoriščevalcev, grajsčakov in knezov. Toliko časa, dokler je njegov prebitek bil izključno v naturalijah (v pridelkih), so mu jemali le toliko, kolikor so mogli použiti. Denar se pa more vedno rabiti, čim

več ga je, tem bolje je. Čim bolj se je odjemalski krog za kmeta razširil, čim več denarja je dobival za svoje blago, tem hujše so ga drli grajščaki in knezi, tem višje so stopali njegovi davki in davščine.

Kmalu že niso bili gospodje več zadovoljni s prebitkom, katerega je kmetovo delo dajalo nad njegovo potrebo; oni so izsilili od kmeta čim dalje več tudi od najpotrebnejšega. Nič čudnega ni potem, da se je lotevalo kmetov obupanje in da je marsikateri, zlasti ko so bili vsi poskusi upora v kmetiških bojih zaman, zapustil svoj imetek in si poiskal zavetišča v mestu.

Temu se je pa pridružila še druga okoliščina. Med tem ko je v mestih vsled razširjenja odjemalskega kroga nastala potreba po industrijskem proizvodstvu na veliko, je na kmetih vzrasla potreba po kmetiški produkciji na veliko. Isto kar so poskušali trgovci v mestih, godilo se je tudi grajščakom. Grajščak, ki je bil dosedaj le malo boljši kmet, skušal je zdaj svoje podjetje razširiti. Delavnih moči mu ni manjkalo, kajti znal si je napraviti kmete podložne. Često pa ni niti novih delavnih moči potreboval. N. pr. pri pridelovanju volne in pridelovanju lesa, pri pašnem ali pri gozdnem gospodarstvu je treba veliko manj delavcev kot pri poljedelstvu

(obdelovanju polja). Kjer so graščaki opustili poljedelstvo ter prešli k pašnemu ali gozd-nemu gospodarstvu, tam je postalo precej poljedelskih delavcev odveč. Kar pa je graščak pri vseh okolnostih potreboval — bilo je več zemlje, kakor pa jo je doslej imel. To je mogel doseči le na stroške kmetov svojega okoliša. Te je moral grajščak raz njihova go-spodarstva pregnati, ako je hotel svoje go-spodarstvo povečati in razširiti. Provročalo mu je to prav malo premagovanja, da je ta korak storil. Uničevanje kmetov in preganjanje jih s kmetij je započelo ter je trajalo v ve-likem obsegu do prejšnjega stoletja. Med tem, ko so trgovci bogateli vsled ropanja kolonij, so bogateli plemiči in knezi vsled ropanja svojih lastnih podložnikov. In fevdalni go-spodje so se prav tako malo kot kapitalisti strašili uporabe goljufije in nasilstva, ropanja in požiganja če se jim je le zdelo potrebno v dosego svojih ciljev.

Zgodovina nas uči tu prav posebnih manir varčenja.

Kaj naj pa sedaj počno množice ne-premožnih kmetijskih ljudi, kateri so deloma pred davščinami in dajatvami zbežali, deloma pa bili po prevari ali siloma izgnani iz do-mačije? Na svoj račun niso mogli več ni-česar proizvajati — manjkalo jim je pro-

izvajalnih sredstev, ker so bili odtrgani, odgnani od njih. Sami niso mogli več nikakšnih plodov svojega dela prinašati na tržišče; preostajalo jim je le eno: prinesiti samega sebe na prodaj ter svojo lastno delavno moč, svoje najdragocenejše, za daljšo ali krajšo dobo prodati, to se pravi, samega sebe so morali vdinjati.

Eni so postali kmetiški dninarji — mogoče celo pri ravno istem gospodarju, ki jih je spodil. Drugi so postali vojaki (žolnirji) pri ravno tistem gospodu, ki jih je domačije oropal, ter so mu pomagali pri njegovih roparskih napadih; zopet drugi so se pokazili ter postali berači ali hudodelci. Mnogi, in gotovo ne najslabši, pa so se obrnili k industriji ter iskali v nji posla. Rokodelci so se skušali ubraniti preplavljenju teh novih delavnih moči, teh novih konkurentov s tem, da so svoje rokodelstvo po cehih omejili, ter s tem zaprli pot vanje. To pa je še bolj gnalo te množice v roke onih trgovcev, ki so potrebovali mezdnih delavcev za svoja industrijska podjetja.

Tako so bili ustvarjeni temelji kapitalistične industrije, kapitalističnega proizvodjalnega načina potomekspropriacije (razlaščenja), potom revolucije; bolj krvave in grozne sploh svetovna zgodovina

nepozna. Seveda, bila je to revolucija bogatih in močnih proti slabim in brezpomembnim; in zato je stoletje te revolucije slavljen kot stoletje humanitete (človekoljubja) in osvoboditve duhov; danes seveda še posebno glasno od onih, ki so ogorčeni nad revolucijskimi nameni socialne demokracije.

Nujni predpogoj kapitalistične produkcije na veliko je bilo: pripraviti večje delavske množice ob njihova proizvodna sredstva ter jih izpremeniti v nepremožne ter iz njih napraviti proletarce. Gospodarski razvoj je meril na to. Ali kakor vedno, tako se tudi sedaj niso zadovoljili oni razredi, ki so prišli na površje, da bi mirno čakali na samostojni razvoj, ampak so porabili nasilje, da varujejo svoje interese in da pospeše tek razvoja. In to nasilje, ki smo ga videli pri porodu kapitalistične družbe, je bilo tako, da groznejše in brutalnejše biti ni moglo.

Smrtna borba proizvodjanja v malem.

Na zunaj se je novi proizvodni način najpopreje malo razločeval od starega. Prvotna oblika je bila, da je dajal kapitalist delavcem, katere je najel, surovine, n. pr. če so bili tkalci, dajal jim je prejo, da so to doma predelovali ter izdelek zopet oddajali kapitalistom. Razume se samoobsebi, da je že v tej

obliki, ki je bila najbližja rokodelstvu, pokazalo kapitalistično proizvodnjo globoko razliko med samostojnim rokodelcem in med mezdanim delavcem v domači industriji. Izpremembe v položaju delavcev, ki jih je prinesel novi proizvodni način, bomo pozneje v drugi zvezi obravnavali, tu hočemo le njegov lastni razvoj zasledovati.

Daljši korak kapitalista je bil, da ni dovolil delavcem njihovega dela več doma izdelovati, ampak jih je zbral v posebni delavnici, kjer je mogel nanje bolj paziti in jih bolj priganjati. S tem je bil ustvarjen temelj pravega industrielnega kapitalističnega velepodjetja ali tudi temelj onega prevrata proizvodnih načinov, ki se od tega časa izvršuje sem v vedno naglejšem tempu.

S skupnim, vzajemnim delom mnogih v eni delavnici se je šele razdelitev dela v podjetju omogočila. Za časa gospodarskega proizvodnje v malem je vodila delitev dela k temu, da se je število obrti pomnožilo, da je bilo tistih vrst predmetov, katere je posameznik izdeloval, vedno manj. Vendar pa je vsak posameznik izdeloval celoto. Delitev dela v pekovski obrti je vodila n. pr. k temu, da ni več vsak pek vseh vrst kruha izdeloval. Eni so pekli le bel kruh, drugi črn. Vsak pa je pekel (izdeloval) cele komade. Drugače

je z delitvijo dela v podjetju samem. Povzročila je, da so bila razna dela, ki so potrebna za popolno izdelanje izdelka, odkazana določenim delavcem, ki so delali iz rok v roke. Posamezni delavec se je vedno in vedno bolj omejeval na posamezne kose dela, katere je vedno ponavljal. Velepodjetje, v katerem se na ta način izdeluje, se imenuje manufaktura. Plodnost, produktiviteta dela posameznikovega se je s tem neizmerno zvišala. Ali še važnejša je druga posledica. Ako je delitev dela v eni produkcijski panogi enkrat že tako napredovala, da je bilo popolno izvršenje izdelka razdeljeno v najenostavnejše kose, da je delavec bil ponižan za stroj, potem je bilo treba še malega koraka, da se je na mesto delavca postavil stroj.

In ta korak se je tudi zgodil. Pospeševal ga je razvoj prirodoznanstva, predysem iznajdba gibajoče parne moči, s čimer se je prvič ustvarila, od volje elementov neodvisna, le človeku popolnoma udana gonilna moč. Uvedba stroja v industriji je pomenila gospodarsko revolucijo. Ž njim je dobilo kapitalistično velepodjetje svojo najvišjo in najpopolnejšo obliko — tovarno. V stroju je dobilo kapitalistično proizvajanje svoje najmogočnejše orožje, ki je igranje vsak upor

premagalo in kapital je dosegel v ekonomičnem razvoju svoje mogočno zmago-slavje.

Okrog 1770. leta so bili iznajdeni in uvedeni prvi praktični stroji za tkalsko obrt Angleške. V istem času so iznašli tudi parni stroj. Od tega časa pa je stroj zagospodoval v obrti — drugo za drugim si je osvojil. V vseh deželah se je udomačil. Do štiridesetega leta minulega stoletja je bila kapitalistična tovarniška industrija izven Anglije malo pomembna; okrog petdesetega leta se je na Francoskem živahno povzdignila, okrog šestdesetega in zlasti sedemdesetega pa je zagospodarila po Združenih ameriških državah, po Nemčiji in Avstriji. V zadnjih desetletjih si je tudi v Rusiji pridobila trdnih tal, da celo v Vzhodni Indiji in v Avstraliji. Početke je pa videti že v vzhodni Aziji, v južni Ameriki in južni Afriki. Kaj so najveličastvenejše svetovne države prejšnjih stoletij proti ti orjaški državi, katero si je podložno napravila kapitalistična industrija.

Leta 1837. je bilo na Pruskem v obrti 423 parnih strojev s 7.500 konjskimi močmi. L. 1901. pa se je našelo le nepremakljivih parnih strojev 70.832. In parnih konjskih močij v obrti in na kmetiji ima Pruska že nad 4 milijone.

Delo, ki ga opravljajo parni stroji po celem svetu, cenili so že pred več nego desetimi leti na 200 milijonov konjskih močij ali na tisoč milijonov mož.

Parni stroj neprenehoma izpreminja ves način proizvodnje. Iznajdba gre za iznajbo, odkritje za odkritjem. Na eni strani osvaja stroj vsak dan nova polja, ki so bila dotedaj še ohranjena za ročno delo. Na drugi strani pa se skoro vsak dan v najrazličnejših vrstah industrije zamenjujejo stari stroji za nove, boljše in porabnejše; — da, vsled novih iznajdb se kar uničuje nekatere stare vrste v industriji ter se ustvarjajo popolnoma nove.

Že pred tridesetimi leti je proizvajal delavec na predilnem stroju stokrat več nego predica z ročnim delom. Glasom enquete ameriškega delavskega urada (Departement of Labor v Waschingthonu) iz l. 1898. pa že prekaša stroj 163krat ročno delo v tkalstvu. Stroj je izdelal takrat v 19 urah in sedmih minutah ravno toliko prej (200 funtov) kolikor jo je delavka z roko izdelala v 3117 urah in 30 minutah.

Kaj more potem poleg tega še rokodelsko proizvodnje v malem pomeniti?

Tudi na najnižji stopinji kapitalistiško izkoriščevane domače obrti se vidi, da je

kapitalistiško podjetje jačje od rokodelskega. Mi hočemo pustiti popolnoma na strani dejstvo, da se delavec specializira in s tem svojo sposobnost zvišuje. Važnejše so pa še koristi, ki jih ima kapitalist kot trgovec pred rokodelcem.

On nakupi surovine in druga proizvajalna sredstva na veliko; on pregleda tržišče vse bolje nego rokodellec, ve bolje, kdaj je čas po ceni kupiti in drago prodati; ima pa tudi sredstva, da počaka take čase!

S tem je že kapitalistova premoč nad rokodelcem tako velika, da ta ne vzdrži niti konkurence domače obrti na vseh onih poljih, kjer pride v poštev proizvajanje v velikih množinah, proizvajanje za trgovino.

Celo v onih vrstah obrti, v katerih je še danes ročno delo, ki se dela v domovnanju delavčevem, edino vladajoči način dela, neha samostojnost delavčeva, kakor hitro se hoče eksportirati (izvažati izdelke). Rokodelstvo v eksportno industrijo izpremeniti, se pravi: rokodelstvo uničiti, je izpremeniti v domačo obrt, ki se po kapitalistiško izkorišča. Iz tega se vidi, kako premeteni so oni »socialni reformatorji«, ki hočejo rokodelstvo s tem reševati, da mu razširjajo odjemalske kroge.

Že od začetka kapitalistične produkcije, ko je ta še enostavna, se vidi, da prekaša

rokodelstvo na vseh poljih, kjer se proizvaja v velikem; stroj pa ga naravnost popolnoma uduši.

Rokodelstvo se more le še v onih vrstah dela obdržati, kjer se ne proizvaja v veliki množini, ampak, kjer se gre za proizvodnjo posameznih predmetov, kjer je trg (odjemalski krog) še majhen.

Stroj pa ni zrevolucioniral le industrije, ampak tudi prometna sredstva. Parniki in železnice vedno zmanjšujejo prevaževalne stroške blaga, vežejo vedno bolj najoddaljenejša in najnepristopnejša kraja s središči industrije, in razširjujejo za vsako industrijo neprestano odjemalske kroge. S tem pa je tudi stroj šele zadobil mogočnost, da razvije svoje delovanje v obrti. Velikansko stopnjevanje proizvodnje, katero je povzročila uvedba stroja zahteva odgovarjajoče stopnjevanje odjemalskega trga.

Z isto mero, s katero so se prometna sredstva razširila in izpopolnila, z isto mero, s katero se je trg za posamezne obrtne vrste razširil, z isto mero se je tudi polje za rokodelstvo zožilo. Beseda o zlatem dnu rokodelstva je že davno izgubila vsak pomen. Število onih vrst dela in pokrajin, v katerih more rokodelstvo še borno životartiti, je že precej omejeno in se očitno zmanjšuje.

Tovarna vlada in dnevi rokodelstva so škodli.

In kar velja za rokodelstvo, to velja tudi, če ne v enaki meri, o kmetiškem malem gospodarstvu. Kjer proizvaja poljedelstvo, kakor v malem gospodarstvu tako v velikem, pretežno za prodajo in ne za lastno uporabo, tam ima veliko gospodarstvo, če tudi ne bi bilo zmožnejše, že v naprej prav iste koristi pred malim gospodarstvom, kot jih ima kapitalist povsod pred rokodelcem: namreč boljši pregled in ovladanje trga. Premožen veleposestnik ali njegov najemnik more svoje podjetje tudi vse bolj izboljšati nego kmet, si more nabaviti in uporabljati boljša orodja, boljšo živino, prežno in plemensko, boljša gnojila in boljša semena i. t. d.

Tehniška in komercialna premoč poljedelskega velepodjetja (veleposestva) v Evropi se je v zadnjih dveh desetletjih seveda znatno zmanjšala radi prekomorske poljedelske konkurence, ki je evropsko velepodjetje (veleposestvo) občutnejše zadela kot malopodjetje (malo posestvo) enkrat že radi tega, ker se je najostrejša pokazala v žitnih pridelkih, kjer se tehnično premoč veleposestva nad malim posestvom najbolj vidi. Veleposestvo se peča najbolj s pridelovanjem žita in to trpi najbolj vsled konkurence ameriškega roparskega go-

spodarstva. Potem trpi veleposestvo tudi radi tuje konkurence, ker pridela več za prodajo, dočim malo posestvo velik del svojih pridelkov samo porabi. Zato je tudi kmetiško malo podjetje od trga manj odvisno nego veleposestvo.

Pa te ugodne razmere za malo posestvo so najbrže le prehodne. Inozemska konkurenca ne ostaja le pri pridelovanju žita, ampak razvija tudi živinorejo. Pridelovanje za lastno porabo se tudi na kmetih zmanjšuje in se umika pridelovanju za prodajo. Zlasti razvoj železnic in davkov pospešuje pridelovanje blaga v poljedelstvu. Železnica je zvezala kmeta s svetovnim trgom, davki pa so ga prisilili, da obiskuje trg, ker jih ne more plačati, če ne proda določene množine svojih pridelkov.

Čim večji so davki, tem bolj je kmet na trg odkazan, tembolj postaja njegovo pridelovanje blagovno pridelovanje, tembolj je izpostavljen konkurenci veleposestva. Za noben razred našega prebivalstva ni povišanje davkov tako škodljivo kot za male kmete. Militarizem tvori danes najvažnejši vzrok, da se davki pomnožujejo. Tisti ljudje, veleposestniki namreč, ki pravijo, da so najboljši prijetetji kmetov, pa so najbolj goreči pospeševalci militarizma. Veleposestnikom proža militarizem le koristi. Militarizem potrebuje

živila v veliki množini tako za ljudi kakor za konje, take množine more skoro le velepodjetje dajati. In sinovom veleposestnikov proža militarizem prav veliko dobro plačanih častniških služb. Kmetu pa odvzame militarizem njegovo najboljšo delavno moč, njegovega sina, prinaša pa mu velikanske davke in ga žene na trge, kjer ga pritiska k tlom konkurenca tuzemskih in roparskih inozemskih velepodjetij.

Vladajoči razredi vidijo v kmetu in vojaku edino varno podporo obstoječih redov. Ne vidijo pa, da leži ena teh podpor na drugi ter jo polagoma s svojo naraščajočo težo uničuje.

V poljedelstvu je bilo propadanje samostojnega kmetiškega malega podjetja prav zelo opazati sem od postanka kapitalističnega proizvodnega načina tja do zadnjih 20 let. Kmeta so proletarizirali, bodisi na ta način, da je veleposestvo požrlo njegovo malo posest, bodisi — kjer veleposestva ni bilo v bližini — da se je njegovo posestvo razdrobilo — parceliralo. Ta razvoj traja na mnogih krajih še neprestano dalje, v nekaterih je pa prenehal, glavno radi gori omenjenega vpliva prekomorske konkurence, deloma radi vedno naraščajočega izseljevanja kmetiških delavcev v mesta, o čemer pa ne moremo tu nadalje

razpravljati. — Statistika nam kaže sledeče številke:

Na Francoskem Razredi po velikosti posesti	1882—1892 Priraslo (+) Odpadlo (-)	V Nemčiji Razredi po velikosti posesti	1882—1892 Priraslo (+) Odpadlo (-)
Pod 1 ha	+ 243.420 ha	Pod 2 ha	— 17.494 ha
Od 1— 5 ha	— 108.434 »	Od 2— 5 ha	+ 95.781 »
» 5—10 »	13.140 »	» 5—20 »	+ 563.477 »
» 10—40 »	— 532.243 »	» 20—100 »	— 38 333 »
nad 40 ha	+ 197.288 »	nad 100 ha	+ 45.533 »

Vidimo torej nazadovanje samostojnega in od kapitala neodvisnega poljedelskega podjetja. Sistem zakupništva (najemništva) in zadolževanja pa raste. V Nemčiji je narasel zemljiški dolg v desetih letih (od 1886 — 1895) okroglo za 23.000 mil. mark. In število podjetij, ki imajo v najem (zakup) vzeta zemljišča se je pomnožilo od leta 1882. do leta 1895. za 284.311, od 2,322.899 na 2,607.210.

Končno pa vidimo nazadovanje v poljedelskem prebivalstvu vobče. V Nemčiji je bilo leta 1882. poljedelskih prebivalcev 18,704.038 oseb, leta 1895. pa 17,815.187 oseb — torej skoro za en milijon manj.

Veliko jasnejše nego v poljedelstvu se pa vidi nazadovanje proizvodjanja v malem

(malih podjetij) v obrti. Tu je pa vsekakor absolutno.

V Nemčiji je bilo v obrti: malih podjetij (z 1 do 5 delavcev) leta 1882. — 2,175.857, l. 1895. — 1,989 572, odpadlo je torej 8·6 %; srednjih podjetij (z 6 do 50 delavcev) l. 1882. 85.001, leta 1895. 139.459, priraslo je torej 64·1 %; velikih podjetij (z nad 50 delavcev) leta 1882. 9481, leta 1895. 17 941, priraslo je torej 89·3 %.

V i tem času je naraslo prebivalstvo za 14·5 %.

Delavstva v industrielnih malih podjetjih je bilo leta 1882. veliko več nego polovica (59 %)! vsega industr. delavstva (4,335.822 od 7,430.789 delavcev), leta 1895. pa ga je bilo še 46·5 % (4,770,669 od 10,261.269). Delavstvo v velikih podjetjih se je pa v istem času podvojilo (od 1,613 247 na 3,044 267).

Z ozirom na mladost nemškega kapitalizma morajo te številke vsakogar presenetiti, ker propadanje malega podjetja napreduje praviloma počasi.

Mala primera bo to pojasnila. Strojno tkanje (glavno angleško) je napravilo v Nemčiji že v 40 letih prejšnjega stoletja ročnemu tkanju tako hudo konkurenco, da je prisla revščina ročnih tkalcev že v pregovor in da je povzročila revolucije iz lakote. Kljub temu

pa je bilo v Nemčiji po statistiki iz l. 1882. od 491.796 tkalcev še 285.444 uslužbenih pri malih podjetjih (od 1—5 del.), torej več kot polovica. Radi tega pa ni še nikomur na misel prišlo, da bi iz tega sklepal, da ima ročno tkanje še bodočnost, da njegov propad ni zapečaten. Na Angleškem je že zdavnaj zadnji ročni tkalec umrl lakote. Tudi v Nemčiji so njegovi dnevi šteti. Številc uslužbenih tkalcev v malih podjetjih se je zmanjšalo od 1882.—1895. od 285.444 na 156.242. Če je pa še vedno toliko ročnih tkalcev, ne dokazuje to konkurenčne zmožnosti malega podjetja, ampak zmožnost stradanja pri ročnem tkalcu.

Popolno uničenje malih podjetij ni prvo, ampak poslednje dejanje žaloigre, ki se naziva propadanje proizvodnje v malem. Prvi vpliv konkurence kapitalističnega proizvodnje je bil ta, da je rokodelc — in kar velja za tega, velja z malimi izpremembami tudi za male kmete — polagoma dal v podjetje vse, kar je nakopičila pridnost njegova in njegovih prednikov. Mali človek je ubožal; da bi pa storil kaj proti ubožanju, je moral biti pridnejši. Delavni čas si je podaljšal pozno v noč, žena in otroci so se morali pritegniti k pridobitnemu delu; na mesto dražjih, odraslih pomočnikov si je privzemal

cenejše vajence, katerih število se pomnožuje čez mero. In med tem ko se delavni čas podaljšuje in delavnost postaja naravnost mrzlična, brez odmora, brez počitka, pa se zmanjšujejo izdatki za hrano, za obleko in za stanovanje.

In ni klavernejše in bednejše eksistence kot je ona malega obrtnika ali pa malega kmeta, ki vodita boj proti premočnemu kapitalu.

Veliko je resnice na govoricah, da stoje danes mezdni delavci mnogo bolje kot pa mali kmetje in mali mojstri. S tem se hoče dokazati, da delavci nimajo pravice biti nezadovoljni. Ali puščica, ki je naperjena proti socialni demokraciji, ne zadene nje, ampak zasebno last. In res, ako stoje neposедуjoči boljše, kot pa posedujoči v malem podjetju — kakšno vrednost pa ima še za nje lastnina? Neha jim koristiti, začenja jim škodovati. Če se n. pr. domači tkalec še vedno trdno oklepa svojega nezadostnega podjetja, čeprav bi v tovarni več zaslužil, je vzrok temu to, ker še nekaj poseduje, malo hišico in nekaj koščekov zemlje radi pridelovanja krompirja, katere bi moral prodati, če bi svoje podjetje opustil. Za malega človeka je postala lastnina proizvodjalnih sredstev vez, ki ga uklepa v siromaštvo, dočim

je popreje bila njegov varuh pred revščino. Učinek zasebne lastnine je zanj postal ravno drugačen, nego je kedaj bil. Kar je prinašalo rokodelcu in kmetu pred sto leti blagoslov, prinaša mu sedaj prokletstvo.

Ali, reklo se bo, mali rokodelec in kmet imata ob ti večji revščini vendar večjo samostojnost in svobodo nego jo pa uživa mezdni delavec. Pa tudi to ni res. Kjer pride malo podjetje v dotiko s kapitalom, tam pade le prekmalu v njegovo popolno odvisnost. Rokodelec postane delavec v domači industriji, ki robota za kapitalista; njegov dom postane filialka tovarne; ali pa postane agent kapitalistov, prodajalec tovarniškega blaga, ki opravlja poleg tega le še razne krparije. V enem kot v drugem slučaju je popolnoma odvisen od kapitalista. In kmet, ki ne vzdrži konkurenčnega boja kot kmet ali ki pade kot žrtva oderuha ali državnih bremen, preide bodisi v službo kapitalista v domači industriji, bodisi v službo velikega poljedelca kot dninar. More pa postati tudi potovalni delavec ali pa gre v tovarno, ali rudnik, in prepusti delo na domačiji svoji ženi in nedoraslim otrokom. Kje je tu njegova neodvisnost in svoboda? Njegovo posestvo je edino, ki ga še loči od proletarca, ali baš to posestvo mu zabranjuje, da bi šel tja, kjer je boljše delo, ker ga

veže na grudo in ga napravlja bolj ododvisnega, nego je neposedujoč mezdni delavec.

Zasebna lastnina proizvajalnih sredstev ne pomnožuje le gospodarske bede malega človeka, ampak tudi njegovo odvisnost. Njen učinek se je tudi v tem oziru izpremenil v nasprotje, iz branišča svobode je postala sredstvo zatiranja.

Vendar, tako pravijo nekteri, zasebna lastnina zajamčuje rokodelcu in kmetu last nad produkti njegovega dela. No, slaba tolažba je, če je vrednost teh produktov tako zelo padla, da ne zadošča potrebam proizvajalca in njegove rodbine. Pa tudi ta slaba tolažba ni pravilna. Že v naprej ne velja za ono veliko armado, ki mora delati v domači obrti ali kot dninarji, da se borno preživijo. Ne velja pa tudi za množino onih malih rokodelcev in kmetov, ki še niso direktno v službi premočnega kapitala, tako da so si ohranili navidezno samostojnost. Ne velja za vse tiste, ki so zadolženi. Odeh, ki ima hipoteko na kmetovem posestvu, poseduje večjo pravico na produkt kmetovega dela kot ta sam. Najpoprej se mora odeha zadovoljiti; le kar temu ostane, dobi še kmet; če ta ostanek zadošča kmetu ali ne, da bi vzdrževal sebe in svojo rodbino, to pa ode-

ruha prav nič ne briga. Kmet in rokodellec delata prav tako za kapitalista kot mezdni delavec. Razlika, katero dela zasebna last v tem oziru med posedujočimi in neposedujočimi delavci je le ta, da se ravna splošno mezda neposedujočih po njihovih navadnih potrebah, dočim za dohodke posedujočega delavca ni nobene takšne meje. Pripeti se lahko, da mu oderuške obresti ničesar ne puste, da mu vzamejo vse, kar izdela, da dela zastonj — za kar se zahvaljuje zasebni lastnini!

Če se še v kakih oddaljenih krajih nahajajo kmetje in rokodelci, ki nimajo nikakršnih dolgov, skrbe že državni dolgovi, da so tudi oni podvrženi obrestim kapitala. Na obrestih za hipoteke, menice in ostale dolgove plačajo kmetje in rokodelci le obresti kapitala, ki so ga vsaj sami vzprejeli. V davkih, ki so za obrestovanje državnih dolgov, plačujejo pa obresti kapitala, ki si ga je država izposodila, da bogati na njihove stroške njihove konkurente in izkoriščevalce, kakor so: zalagatelji, stavbeni podjetniki, veleindustrijalci, veleposestniki i. t. d. Militarizem in drž. dolgovi, to so tista močna sredstva, s katerimi potegne današnja država tudi najoddaljenejšo vas v delokrog kapitalističnega izkoriščevanja in s katerimi pospešuje propadanje kmeta in rokodelca.

Kakšen pa je končni rezultat te mukopolne borbe proti premočni konkurenci proizvajanja na veliko?

Kakšna nagrada čaka rokodelca in kmeta za njuno varčevanje in njuno pridnost, to se pravi zato, ker se z ženo in otroki vred zasužnjuje ter telesno in duševno uničuje. Nagrada za to je bankerot, popolna razlastitev (ekspropriacija), ločitev od proizvodjalnih sredstev, proletariziranje.

To je neizogibni končni rezultat gospodarskega razvoja v današnji družbi, prav tako neizogiben kot je smrt neizogibna. In kakor se zdi bolniku, ki leži v groznih mukah, da je smrt rešilka, tako reši v današnjih razmerah bankerot malega moža. Reši ga od lastnine, ki ga je obteževala kot najgroznejše breme. Daljše obstajanje proizvajanja v malem vodi v tako propalost, v tako revščino, da se moramo vprašati, če imamo sploh pravico, da zadržujemo propad proizvajanja v malem, če bi se tudi dalo zadržati. Ali bi bilo bolj želeli, da propadejo mali obrtniki in kmetje na stališče tkalcev v Rudogorju, kakor pa, da postanejo mezdni delavci v velepodjetjih.

Samo za to se gre pri poskusih za vzdrževanje proizvajanja v malem, kajti da bi rokodelstvu in malemu kmetiškemu gospo-

darstvu prišla zopet zlata doba, da bi tudi mali podjetnik mogel sodelovati pri blaginjah moderne kulture, kaj takega je v dobi pare in elektrike nemogoče.

Samostojno, od kapitala neodvisno proizvodnje v malem, ki bi bilo popolnoma gospodar nad produkcijskimi sredstvi in svojimi produkti — to proizvodnje, na katerem je temeljilo v srednjem veku, da, celo do 17. stoletja vse gospodarsko življenje, izginja nevzdržno pred stopajočim kapitalizmom, ki zavzema eno produkcijsko področje za drugim.

Kar pa se je tam, koder vlada kapital, še obdržalo od proizvodjanja v malem (malih podjetij), ali kar se še novega razvija, to ni nič drugega, kot zakrita oblika proletarijata in nikakor ne kakšna njegovih najvišjih oblik. Tako proizvodnje v malem je zadnje zatočišče tistih nesrečnih nič ne posedujočih, ki v veleindustriji ne najdejo zavetišča in ki so preponosni, da bi beračili, in prepošteni, da bi kradli.

